

PRELIMINARS PER A UN TRACTAT: UNA VISIÓ DES DEL SUD

Fernando Sánchez Marcos
Universitat de Barcelona

RESUM: En aquesta comunicació reviso i amplio investigacions meves (anteriors al 1998) sobre les negociacions de Westfàlia, en les quals es va prefigurar el tractat preliminar a la Pau dels Pirineus. Amb noves aportacions bibliogràfiques en mà (com la de D. Séré), analitzo especialment la correspondència (del 1650 i el 1651) entre Felip IV (o III) i el seu ambaixador extraordinari a Roma (el VII duc de l'Infantado).

PARAULES CLAU: Tractat dels Pirineus, Mazzarino, Rosselló, Espanya, França, Catalunya.

Introducció

Em proposo contribuir a aquest col·loqui commemoratiu dels 350 anys del Tractat dels Pirineus (1659), tot fent una revisió i ampliació dels treballs que vaig publicar entre el 1995 i el 1998, arran de diferents trobades que tingueren lloc a Nijmegen, Cleve, Münster i Osnabrück, per preparar la commemoració dels 350 anys de la Pau de Westfàlia.¹

Ens podríem preguntar què tenen a veure la Pau de Westfàlia amb el Tractat dels Pirineus. La resposta és que tenen molt a veure. De fet, la divisió de Catalunya que fou pactada entre les Monarquies francesa i espanyola en el tractat del 1659 es va prefigurar, en bona part, durant les travessoses negociacions desenvolupades a Münster, abans del 1648, entre els representants de les Corones espanyola i francesa, com es posa ben de manifest en la ja clàssica monografia de Josep Sanabre, *El Tractat dels Pirineus i els seus antecedents*.² Justament, com vaig escriure en un dels articles esmentats, el futur de Catalunya va constituir un dels *sujets brûlants* en aquelles negociacions indirectes i finalment fallides. Per aquesta raó, penso que per comprendre a fons les estipulacions del tractat del 1659 en relació amb la Monarquia hispànica (i més específicament, respecte a Catalunya), cal indagar com va ser utilitzada i gestionada l'herència (o la inèrcia) dels insuficients acords de Münster.³

En la revisió que porto a terme, naturalment, incorpore dades i reflexions al voltant de noves aportacions historiogràfiques, especialment aquelles de caire monogràfic. Per exemple, em sembla important subratllar l'èmfasi que ha donat Daniel Séré, en la seva recent publicació *La paix des Pyrénées* (2007), a la continuïtat dels esforços per cercar la pau.⁴ Una de les idees directrius de la important investigació de Séré sobre la cerca "de la pau dins la guerra" (són paraules d'Alain Hugon), és justament aquesta: negociacions del 1659 han de ser considerades el final d'un lent procés de decantació o sedimentació de múltiples contactes previs.

1. Aquestes publicacions, en l'ordre cronològic d'elaboració, són: *Der Westfälische Friede, die Spanische Diskussion und Europa*, 1995, Münster: Akademische Reden und Beiträge, Westfälische Wilhelms-Universität Münster, 1995, 30 p. [Text de la conferència pública organitzada per la Universitat de Münster i l'Ajuntament de la mateixa ciutat per commemorar la pau homònima]; «La historiografia espanyola sobre la paz de Münster», a Hugo DE SCHEPPER; Christian L TÜRPEL; Jan J. V. M DE VET (eds.), *La Paz de Münster / The Peace of Munster*, Barcelona: Idea Books, 2000, p. 15-28. [Actes del Congrés de Commemoració impulsat per la Katholieke Universiteit Nijmegen; Nijmegen-Cleve, 1996]; «The Future of Catalonia, a *sujet brûlant* at Munster Negotiations», a Heinz DUCHHARDT (ed.), *Der Westfälische Friede. Diplomatie-politische Zäsur- kulturelles Umfeld-Rezeptionsgeschichte*, Munic: R. Oldenburg, 1998, p. 273-291 [Textos presentats al Congrés celebrat a Münster (i Osnabrück), del 27.10 al 02.11.1996], publicat en castellà a *Pedralbes*, núm. 19, p. 15-26, dins d'un volum pràcticament monogràfic, dedicat a «1648: La Pau de Westfàlia»; «Freiheitsbestrebungen in Katalonien und Portugal», a Klaus BUSSMANN i Heinz SCHILLING (eds.), *1648: Krieg und Frieden in Europa, Aufsatzband I: Geschichte, Religion, Recht und Gesellschaft*, Münster: Verlagsgesellschaft 350 Jahre Westfälischer Friede mbH, 1998, p. 207-214 [un dels volums publicats amb el catàleg de la gran exposició *350 Jahre Westfälischer Friede*, impulsada pel Consell d'Europa, celebrada a Münster i Osnabrück del 25.10.1998 al 17.01.1999]; i «La paz de Westfàlia (1648), hito y lieu de mémoire europeo: Nuevas perspectivas», dins el ja esmentat *Pedralbes*, núm. 19, p. 15-26.

2. Josep SANABRE, *El Tractat dels Pirineus i els seus antecedents*, Barcelona: R. Dalmau, 1961 (2a ed., 1988). Cfr. especialment les pàgines 14-24 d'aquesta obra, titulades «Els comtats catalans oferts a França en la Conferència de Münster (1644-1648)».

3. Tot i que aquí ens ocupem especialment del tret cronològic 1646-1659, l'annexió a França dels comtats catalans al nord dels Pirineus és un desenllaç (no *el* desenllaç) d'un «llarg procés» plurisecular, el qual ha estat sintetitzat, a tall d'exemple, per Alicia MARCET, «De la domination espagnole a la domination française: la question de la annexion du Roussillon», a DDAA, *Le Roussillon de la Marca Hispanica aux Pyrénées Orientales*. 1995. Actes du LXVII Congrès de la Fédération historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon, p. 543 i seg.

4. Daniel SÉRÉ, *La paix des Pyrénées. Vingt-quatre ans de négociations entre la France et l'Espagne (1635-1659)*, Paris: H. Champion, 2007. És possible accedir a una bona recensió d'aquesta obra, en francès, escrita per Alain HUGON a www.clionauts.org/spip.php?article1708 (datada el 30.12.2007; consultada el 13.06.2009).

La meua aportació es recolza també en la consulta d'algunes fonts documentals que no havia vist abans. Entre d'altres, un dossier de divuit documents que hi ha dins de l'arxiu dels ducs d'Osuna, integrat ara a la Secció Noblesa, amb seu a Toledo, de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid. Es tracta de les còpies (o dels originals) d'algunes cartes escrites per Felip IV (Felip III a Catalunya) o per ordre seva als voltants del primer semestre de l'any 1651. Van adreçades al VII duc de l'Infantado (Don Rodrigo Díaz de Vivar Sandoval y Mendoza, 1614-1657), aleshores ambaixador extraordinari de Felip IV a Roma. El dossier conté així mateix algunes altres cartes i documents annexos.⁵

En comparació amb els estudis que he presentat durant els darrers anys, aquesta recerca es caracteritza per una ampliació de la cronologia considerada, abastant ara el període del 1648 al 1659, amb diferents graus d'atenció i concreció. Un període, per cert, sobre el qual havia investigat amb especial intensitat durant la meua primera etapa de recerca i que mai no he oblidat.⁶

Dins de l'ampliació de perspectives amb què ara torno a visitar aquesta problemàtica no renuncio a fer també algunes breus consideracions sobre quina ha estat l'evolució de la historiografia durant els darrers anys al voltant de les relacions internacionals a l'època del Barroc. Al meu parer, les tendències historiogràfiques més recents que es poden detectar dins de l'àmbit de l'estudi de les relacions internacionals presenten molts punts de coincidència amb les que es poden observar en altres camps de recerca. En primer lloc, es podria destacar el reforçament palpable de la referència a Europa com a marc comú o *background*.⁷ Esperonats per la voluntat comparativa i pels nombrosos intercanvis internacionals, els historiadors s'endinsen en l'estudi d'altres països i territoris europeus que no són els seus d'origen. Nosaltres ens havíem beneficiat d'una vella tradició d'hispanistes francesos; però ara comencem a gaudir també d'un bon grapat de joves investigadors els quals podríem anomenar gal·licistes, com Daniel Aznar, Òscar Jané Checa o José Javier Ruiz-Ibáñez.

Una segona característica de les tendències de recerca recents és una més gran atenció a les dimensions culturals (i especialment al poder de persuasió) en l'estudi de la política, així com una major sensibilitat per a captar l'estrangeritat del passat.⁸ Dins la vella Europa, la intensificada experiència de l'alteritat cultural arran del torrent immigratori ha afavorit una major sensibilitat envers la diferència i la pluralitat de la vivència humana; en aquest context, es pot observar un interès creixent davant de l'alteritat de les percepcions i els valors que tingueren els homes i dones del Barroc, que contrasten molts cops amb l'escala de valors avui dominants a Europa (on predomina un univers mental secularitzat que, al mateix temps, es confronta constantment amb els paradigmes més tradicionals d'altres cultures coetànies). En altres paraules, penso que avui l'assumpció de l'alteritat sincrònica i l'assumpció de l'alteritat diacrònica es reforcen mútuament.

Algunes expressions de treballs recents com un *alboroto catòlic* (aplicades al procés revolucionari del 1640 a Catalunya) i altres amb clares ressonàncies bíbliques, escassament emprades abans, malden per restituir el pes que els factors religiosos tingueren en els conflictes, i en les negociacions de pau des del 1648 fins al 1659.⁹

5. Entre els documents de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid (AHNM) (fons Osuna) anteriors al 1651, es troba la còpia d'una carta, interessant des del punt de vista de la semàntica històrica, escrita per l'arxiduc Leopold Guillem el 19.11.1650, des de Brussel·les, en la qual fa una distinció entre *congresos* (sembla referir-se a negociacions formals) i *abocamientos* (o entrevistes exploratòries informals) com a processos diplomàtics que cercaven la pau (AHNM, secció Noblesa, Osuna, llig. 1982-3, f. 1.) També Mazzarino utilitza aquest terme en francès (*abouchement*) en una carta seva del 06.5.1650, referint-se a una trobada amb el comte de Peñaranda. Per detectar el citat dossier documental de l'AHNM he pogut beneficiar-me d'una possibilitat inexistent deu anys enrere: la gran base de dades i repositori digital PARES (*Portal de Archivos Españoles*) gestionat pel Ministeri de Cultura. La vida i trajectòria política del setè duc de l'Infantado és força emblemàtica del paper exercit per un grapat de membres de l'alta noblesa castellana en el govern i en la cultura a la Monarquia espanyola del segle XVII: va guerrear en el decenni del 1640 a Catalunya, participà activament en les pugnes cortesanes al voltant de Felip IV, va estar en relació amb homes de lletres (com Quevedo) i va actuar també com a ambaixador (a Roma) i representat suprem del rei (com a governador o virrei) en els dominis d'Itàlia (a Milà i Sicília).

6. La publicació meua més important d'aquesta primera època és *Catalunya y el Gobierno central tras la guerra de los segadores. El papel de don Juan de Austria en las relaciones entre Cataluña y el Gobierno central, 1652-1679*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983. Prova de la continuïtat posterior en l'atenció a aquest període són, entre d'altres, Fernando SÁNCHEZ MARCOS, «Joan Josep d'Àustria (1652-1679) i el Gran Condé (1621-1686): històries entrelligades», a *Pedralbes*, 18, II, *Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya: Catalunya i Europa* (Barcelona, 14-18.12.1998), p. 89-96, i dos treballs en premsa: la comunicació «Temps de guerra i temps de pau en la escriptura històrica de F. Pons de Castellví», presentada al recent VI Congrés d'Història Moderna de Catalunya: La Catalunya diversa (Barcelona, 15-19.12.2008); i la que vam aportar Daniel AZNAR i jo, «Don Juan (José) de Austria, bastardo regio y Gran Prior: La consolidación del poder real sobre la Orden de San Juan en la época de Felipe IV», al Congreso Internacional Nobleza Hispana, Nobleza Cristiana: La Orden de San Juan (Alcázar de San Juan, 1-4.10.2008).

7. Pel que fa a una més gran presència d'Europa com a context marc d'intel·lecció, alguns testimonis són Xavier GIL, *Tiempo de política: perspectivas historiográficas sobre la Europa Moderna*, Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2006; John. H. ELLIOTT i Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *España en Europa: Estudios de historia comparada*, València: Universitat de València, 2002.

8. Com a clar exemple d'aquest gran interès per la investigació sobre el poder de la persuasió en el passat, cfr. Jutta SCHUMANN, *Die andere Sonne: Kaiserbild und Medienstrategien im Zeitalter Leopolds I.* Berlín, 2003. [*L'altre sol: Imatge de l'Emperador i estratègies medials (o comunicatives) en temps de Leopold I*].

9. Aquesta mateixa expressió ha estat represa per Xavier TORRES en el nostre col·loqui. Un testimoni també de l'esmentat enfocament es pot veure a Antoni SIMON I TARRÉS, *Ecós catalans i hispànics de la caiguda de Barcelona el 1652*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2007. [Discurs de recepció com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica].

Faré només una al·lusió a una altra tendència cultural emergent al nostre temps, la qual es retroprojecta en la historiografia. Em refereixo a l'èmfasi en els aspectes vivencials o memorial de la història més que en els intel·lectuals. Ho vaig comentar en l'article «From Science-History to Memory-History? Attractiveness and Risks of an historiographical Trend», a *Storia della Storiografia*, 48, p. 119-127. Afegeixo ara que, dins d'aquest mateix col·loqui, una de les seves sessions es dedica a la «Història i memòria del tractat». Apuntava en l'esmentat article la necessitat que, en dirigir-nos al passat, especialment si aquest és *brülant*, convé que l'enfocament vivencial i l'intel·lectual s'associïn i s'equilibrin.

Entre els avenços historiogràfics dels darrers anys, podem destacar també la recuperació del gens negligible paper (segons el meu parer) que mantingueren els diplomàtics romans i venecians en l'època que ens ocupa. Un paper que semblava una mica eclipsat en alguna historiografia centrada en les realitats dures del poder militar i econòmic.

Un punt focal en aquesta comunicació és la recuperació del paper de Roma (de l'Estat papal) i de Venècia en les negociacions preliminars a les «*trataciones*» (negociacions formalitzades) que van conduir a la pau. Segons la meua opinió, la mirada al conflicte francoespanyol des del sud, és a dir, també des dels antics poders mediterranis italians, va tenir un paper que no fou en absolut residual en l'apropament final segellat al Bidasoa.¹⁰ El tractat conclòs a l'illa dels Faisans és, sens dubte, una fita en la història general d'Europa com un relleu en l'hegemonia (de la Monarquia espanyola *au Royaume de France*).¹¹ Aquest tractat, però, no ha de ser considerat només en clau del final d'un conflicte per l'hegemonia en el vell continent i en les seves joves projeccions ultramarines (amb el triomf de França i l'establiment d'una divisòria pirinenca que no s'ha mogut en 350 anys).¹² S'ha de tenir molt en compte també en la pau del 1659 la seva dimensió de reconciliació entre potències catòliques, sobre les quals tenia una influència política espiritual no menyspreable el Papat, també entre el 1648 i el 1659. Tot i que Roma hagués perdut dins el conjunt d'Europa quasi tot el seu pes com a poder arbitral, conservava una bona part d'aquest entre les dues grans potències catòliques: la Monarquia catòlica espanyola dels Habsburg i el Regne de França encapçalat per la Majestat Cristianíssima de la dinastia de Borbó. Pel que fa a Venècia, el seu interès en favor de l'equilibri europeu i en favor de la pau, tenia també com a motivació la cerca de suport davant de l'amenaça de l'Imperi turc. De manera que aquest Imperi del Mediterrani, com a frontera i antagonista tradicional de la Cristiandat, no va ser totalment aliè a la Pau dels Pirineus.

Pel que fa als àmbits cronològics en els quals centro la meua aportació i en funció dels quals l'estructuro, em referiré primer i ràpidament a com van transcórrer, especialment en relació a Catalunya, les negociacions de Münster, que, d'alguna manera, van configurar ja determinats acords no formalitzats, però que poden ser considerats preliminars. Després, m'estenc més sobre alguns intents d'aproximació (*tractaciones* o més aviat *abocamientos*) entre França i Espanya desenvolupats el 1651, ja que he treballat documentació al respecte que em sembla que no fou utilitzada per Sanabre. En canvi, tractaré de manera bastant més sumària l'etapa de 1656-1659, en la qual es portaren a terme els contactes més actius i les negociacions més formalitzades a Madrid, París i finalment al Bidasoa o en la seves immediacions. La raó és molt clara: als nombrosos i complerts estudis dedicats a aquestes negociacions puc aportar comparativament menys.

Per finalitzar aquesta introducció vull fer un ràpid esment a algunes noves edicions de fonts que poden ser útils per l'estudi de la problemàtica en qüestió. Em refereixo concretament als nous volums de les *Acta Pacis Westphalicae*, a la publicació dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* i a la possibilitat de consultar en línia l'edició digital de la famosa recopilació de los *Tratados de Paz de España*, publicada per José Antonio Abreu y Bertodano a mitjan segle XVIII.¹³

10. Pel que fa a Venècia, encara són molt valuoses les recopilacions dels informes dels seus ambaixadors en altres estats europeus fets en el moment de deixar el seu càrrec. Cito aquí ara només un breu fragment de l'informe de Pietro Basadona (l'ambaixador a Madrid des del 1649 fins al 1653) sobre les raons per cercar la pau (més encara, per la necessitat de pau) experimentada per la Monarquia espanyola el 1653: «*Il genio passato del re, il desiderio che tiene don Luigi [de Haro] di sottrarre la fortuna sua dalle contingenze della guerra, la ristrettezza de' mezzi è la comune afflizione del popolo, sono le lingue che gridano continuamente pace*». *Relazioni degli stati europei...*, ed. de Nicolò BAROZZI i Guglielmo BERCHET, Sèrie I, v. 2, Venècia, 1860, p. 211. Pel que fa a la dimensió «italiana» de la Pau dels Pirineus, un altre indicatiu que sembla abonar-la és el fet que el secretari reial que va acompanyar Don Luis de Haro en la seva estada al Bidasoa fou l'encarregat dels assumptes d'Itàlia, Pedro Coloma.

11. Aquesta idea que a les negociacions del Bidasoa els *validos* de Felip IV i Lluís XIV estaven decidint el futur d'Europa ja va ser expressada per algun coetani. Així, en una carta provinent de Madrid, del 30 de setembre de 1659, en la qual es comentaven les notícies arribades des de Sant Sebastià, es llegeix: «*Lo cierto es que ambos [Haro y Mazarino], desde cuatro tablas pintadas en un palmo de islote, están hechos los árbitros de Europa*» a José de BARRIONUEVO, *Avisos*, v. II, Madrid, 1892, p. 215.

12. Des d'una perspectiva general europea plurisecular, contrasta la petita labilitat experimentada per les fronteres a l'oest d'Europa amb la gran mutació de les fronteres a l'est.

13. En relació amb les *Acta Pacis Westphalicae* (magna i modèlica edició de fonts, amb àmplies introduccions, comentaris i índex, iniciada l'any 1962 i publicada per l'editorial Aschendorff de Münster sota la direcció de Konrad Repgen, cal dir que des del 1997 s'han publicat uns altres 11 volums. Des d'una perspectiva hispànica, mediterrània i catalana, els més útils d'aquests nous volums són probablement els set de la sèrie II, B, dedicats a *Die französischen Korrespondenzen*, relatius als anys 1645-46 (n. 3, 1-2), 1646 (n.4), 1646 (n. 5), 1646-47 (n. 5, 1-2) i 1647 (n. 6). Per a la història de Catalunya d'aquesta època, vista des de la perspectiva de la seva antiga *Diputació del General o Generalitat*, resulta molt important l'edició dels volums corresponents dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, especialment els n. 5

Les (fallides) negociacions de Münster, com a referent per l'assoliment d'acords preliminars a la pau dels Pirineus

En un dels treballs citats abans, titulat «The Future of Catalonia, a *sujeet brûlant* at Munster Negotiations», vaig tractar les continuïtats i els canvis en les actituds que els representants dels diferents països i els actors rellevants en les negociacions de Münster van prendre en referència al Principat. Per fer aquesta anàlisi, vaig partir de la situació de Catalunya a la palestra Europea l'any 1643.

Pel que fa a les continuïtats, l'opinió compartida entre els diplomàtics de Münster des del primer moment (des que es va discutir el reconeixement oficial dels representants de Catalunya i de Portugal) fou que el tema del futur de Catalunya constituïa una de les qüestions més complexes i dificultoses en les negociacions. També que Catalunya era una peça de gran importància (només una peça, però) en el tauler internacional de l'enfrontament hispanofrancès.¹⁴ Així mateix, entre les continuïtats cal destacar l'important paper de l'Església i de Venècia (més aviat com a mediadors),¹⁵ i el fet que les vicissituds de la guerra (així l'expectació en vers la sort de Lleida) van modular les posicions mantingudes al llarg de tot el procés.

Des del punt de vista de les indicacions trameses per les institucions catalanes, amb seu a Barcelona, va ser constant el compromís amb la unitat del territori de Catalunya al nord i al sud dels Pirineus i, en estreta associació amb aquesta directriu, la seva preocupació per una possible divisió. Ara afegiria un altre aspecte: la Monarquia espanyola va experimentar una major dificultat i lentitud en la transmissió de la informació (bàsica per a la presa de decisions dels negociadors) en comparació amb la francesa. Aquesta major dificultat derivava del condicionament geogràfic en la configuració territorial d'ambdues Corones i de la molt diferent distància de Madrid i París a Münster.¹⁶

En l'article esmentat, assenyalava també alguns trets específics i canviants durant les diverses fases de les negociacions. Com se sap, dins la fase inicial, del març del 1644 al gener del 1645, Josep Fontanella (com a representant comú del Consell de Cent de Barcelona i de la Diputació del General de Catalunya) va tenir una participació més o menys informal en la marxa de les negociacions.¹⁷

La segona etapa de les negociacions, la més important, és la que s'estén entre el 1645 i el 1646 fins a la signatura de l'acord preliminar de pau hispanoholandès (avui diríem hispanoneerlandès) del gener del 1647. En aquesta fase, les idees que el Rosselló passaria a mans de França i se signaria una treva en el Principat foren debatudes diverses

(Anys 1623-1644), amb pròleg de Pere Molas i Joan-Lluís Palos, Barcelona; 6 (anys 1644-1656), Barcelona 2000, amb introducció d'Agustí Alcoberro; i 7 (Anys 1656-1674), amb pròleg de Josep Maria Torras. Aquesta gran obra, amb un total de 10 v., ha estat publicada pel Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya i dirigida per Josep Maria Sans i Travé. La *Colección de los Tratados de Paz, Alianza, Neutralidad, Garantía, Protección, Tregua, Mediación, Accesión, Reglamento de Límites, Comercio, Navegación, etc. Hechos por los Pueblos, Reyes, y Príncipes de España... Desde el Establecimiento de la Monarchia Gothica, hasta el Feliz Reynado del Rey N. S. D. Fernando VI*, és una gran recopilació en 12 volums, publicada originalment entre el 1740 i el 1752, la utilitat de la qual queda palesa pel títol mateix. El fet que ara e pugui consultar en línia el text complert, digitalitzat per Google, amb les seves «taules cronològiques», afegeix a aquesta obra un valor important com a eina de recerca. Els documents relatius al regnat de Felip IV estan continguts a la part IV de la col·lecció, Madrid, 1750.

14. Sobre la importància que els governants espanyols atribuïen a Catalunya dins d'una Espanya que era el centre del conjunt de la Monarquia, cfr. la nota 56 dins el treball citat a Heinz DUCHHARDT, 1998, p. 284, amb un text del comte de Peñaranda. En la ponderació que feien aquells entre conservar la integritat de Catalunya o «los Estados de Flandes» (els Països Baixos hispànics), és interessant la connexió que estableix el duc de Medina de las Torres el 1659, quan és apressant ja la pau, entre aquest estats i la defensa del catolicisme a les Índies. Al seu famós vot particular de 10 de juliol en el Consell d'Estat, llegim: «[...] *El inminente riesgo de los Estados de Flandes da a conocer con evidencia que si se acaban de perder (como podría temerse si se continúa este año la guerra) se perderían inmediatamente las Indias, y en ellas la religión católica, que a costa de tanta sangre española plantaron en tan remotos climas los Gloriosos y Catolicísimos progenitores de Vuestra Magestad, entrando en su lugar la herejía. Cosa que causa grave dolor, aun solo imaginada*» (reproduït a l'annex II de SALTILLO, Marqués de: «Don Antonio Pimentel de Prado y la Paz de los Pirineos», *Hispania*, v. 7, n. 27, p. 105). Cal recordar que Medina de las Torres havia estat anteriorment president del Consell d'Índies. La importància del vot particular de Medina de las Torres és posada de relleu també per Lynn WILLIAMS en la seva contribució a aquesta obra.

15. El representant del Consell de Cent de Barcelona i de la Diputació del General (o Generalitat) de Catalunya a Münster, J. Fontanella, arribà a escriure als *consellers* de Barcelona des de Charleville el 18.10.1643 que suposava que se celebrarien més negociacions sobre la pau a Roma que en el mateix Münster (Arxiu Històric de Barcelona, Consell de Cent, Cartes Comunes Originals, cota x-78, f. 227). Sobre la co-responsabilitat dels Fontanella, en el seu viatge i estada a Münster, cfr. Jaume COSTA, Artur QUINTANA; Eva SERRA, «El viatge a Münster dels germans Josep i Francesc Fontanella per a tractar les paus de Catalunya», a Brigitte SCHLIEBEN-LANGE i Axel SCHÖNBERGER (eds.), *Polyglotte Romania. Homenatge a Tolberg Didac Stegmann*, v. 1, *Beiträge zu Sprache, Literatur und Kultur Kataloniens sowie zur Geschichte der deutschsprachigen Katalanistik*. Frankfurt am Main, 1991, p. 257-294.

16. Podem demanar-nos si és un anacronisme escriure «Espanya» per indicar la Monarquia que també podem designar amb els termes de «Monarquia catòlica» o «Monarquia Hispànica». Al meu parer, el terme «Espanya» no és totalment anacrònic per l'època de Felip IV, ja que tenim constància de diversos usos d'aquest, també en la documentació emanada de la Generalitat. Així, el *Dietari de la Generalitat de Catalunya* conté l'anotació que el 20 de novembre de 1659, el marquès de Mortara, aleshores virrei de Catalunya, comunicà als diputats la signatura de «les paus entre Espanya y França». També és cert que, donades les connotacions unitaristes que fou adquirint el terme Espanya en els segles posteriors, no queda recollida en aquest la ambigüitat i la significativa vacil·lació que es pot observar durant l'època en l'ús, en els documents més formals, de *Rey de España* (o rei d'Espanya), en singular, o *Rey de las Españas* (rei de les Espanyes), en plural. Així, en un dels primers paràgrafs introductoris del tractat conegut avui com dels Pirineus, l'apel·latiu de Felipe IV és *Rey Católico de las Españas*, en plural.

17. Fontanella no va aconseguir ser rebut pel nunci Chigi, un dels mitjancers, atès que Saavedra Fajardo (que representava Felip IV) amenaçava amb abandonar Münster. Chigi va rebre, però, com una certa compensació, un teòleg català.

vegades pels representants espanyols i francesos, especialment després que la Monarquia catòlica patís les seves pitjors derrotes. Aquests plans implicaven la divisió de Catalunya, si més no temporalment, i xocaven amb les aspiracions i els sentiments de la classe governant catalana (i probablement de la gran majoria de la seva població).

També hi va haver alguns moments en aquestes negociacions durant els quals Mazzarino va considerar seriosament la possibilitat d'adquirir els Països Baixos espanyols o reals a canvi de retirar les tropes franceses del Principat de Catalunya i que França acceptés una futura reincorporació d'aquest a la Corona espanyola, cosa que garantia a Catalunya les seves constitucions.¹⁸ Alguns rumors d'això van arribar a Barcelona, tot i que Mazzarino havia donat l'orde expressa de mantenir aquests plans en secret.¹⁹ Per aquesta raó, i per la consegüent preocupació, com ja ha estat estudiat per diversos autors, la Generalitat i el Consell de Cent van enviar diversos ambaixadors extraordinaris a la Cort francesa com Josep d'Ardena, Francesc Martí Viladamor i Francesc Puigjaner.²⁰

En la tercera fase de les negociacions de Múnster, després de l'esmentat acord hispanoneerlandès, França va recolzar, si més no transitòriament, els aixecaments en el sud d'Itàlia contra la sobirania espanyola. Això va fer augmentar les dificultats per arribar a un acord amb Espanya.²¹ L'arrogància espanyola i el fet que França volgués treure tot el profit del seus recents triomfs a Flandes van impedir que s'arribés a una benèfica pau. El litigi bèl·lic va continuar i Catalunya en continuava sent un escenari candent.

Algunes aportacions sobre els contactes indirectes des de finals de novembre del 1650 fins al juliol del 1651 entre les Corones d'Espanya i França

Haig de començar per aclarir que, tal com Daniel Séré ha posat de relleu molt encertadament en un capítol del seu llibre, la conclusió de les negociacions de Múnster el 1648 no va suposar el final de la guerra entre Espanya i França, però tampoc no va posar fi als contactes a favor de la pau, si bé aquests van continuar d'una manera més informal i discreta. Fins i tot en l'intercanvi epistolar amb el seu ambaixador a Roma, del qual ens ocuparem tot seguit, Felip IV arriba a parlar diverses vegades de «*la tratación de la paz*».

Els esmentats contactes epistolars i *abocamientos* van tenir lloc, això sí, en un escenari diferent, després de la pau hispano-holandesa de 1647-48. Ara França tenia un aliat menys i la Monarquia de Felip IV, en canvi, un veí al nord dels Països Baixos espanyols d'una neutralitat cada vegada més benvolent.

D'altra banda, cal recordar que les Paus de Múnster gairebé se solapen amb l'inici a França de les complexes guerres civils de la Fronda, les quals debilitaren seriosament la capacitat política i militar del govern de París.²² Aquests conflictes arribaren a desafiar de tal manera l'exercici del poder per Mazzarino que obligaren el cardenal, al març del 1651, a deixar París i refugiar-se a l'electorat de Colònia, alliberant abans els prínceps presos. Entre el prínceps hi havia el seu gran rival i primer príncep de sang de França, el Gran Condé, el qual arribaria després, a finals del 1651, a passar-se al servei de Felip IV. Convé recordar que, en aquests moments, el papa era, i ho serà fins al 1655, Innocenci X (Giovanni Battista Pamphili), més procliu a la Monarquia catòlica que a la Cristianíssima.

És en aquest context en el qual es pot entendre el contingut dels documents de l'antic arxiu de la casa d'Osuna que abans he mencionat. Aquests documents abasten exactament des de l'11 de novembre de 1650 fins al 3 de juliol de 1651. El seu interès resideix en el fet que ens informen sobre la posició espanyola respecte als mitjans i els requisits necessaris per aconseguir una pau amb França. Hi tenim també constància dels governants implicats, a diferents nivells, en aquests sondeigs o contactes indirectes.

18. Els múltiples motius que feien aconsellable, segons Mazzarino, l'adquisició per França dels Països Baixos hispànics són exposats a la memòria del 20 de gener de 1646, lliurada als plenipotenciaris francesos a Múnster. Es perseguia, entre altres coses, assegurar París, allunyant-lo de la frontera, i evitar que els malcontents amb el govern francès tinguessin molt a prop un lloc dins el qual aquests podien sentir-se protegits i encoratjats.

19. La possibilitat i conveniència que fos acordada una treva sobre Catalunya sí que fou comunicada pel govern de Mazzarino al Consell de Cent de Barcelona. Cfr. José (Josep) SANABRE, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía en Europa, (1640-1659)*, Barcelona, 1956. A l'annex XXIV, p. 682-683, es transcriu el discurs de P. de Marca del 13 de gener de 1647, en el qual advocava per la treva, entenent-la com el «mal menor». És interessant també la seva afirmació que «*la Cristiandad tiene necesidad de concierto entre los príncipes para su alivio y descanso, y para resistir el poder del turco*», *Ibidem*, p. 683.

20. Entre aquestes ambaixades a la Cort francesa, m'interessa especialment la de Francesc Puigjaner, des del juliol del 1646 fins al març del 1647, estudiada per Manuel CALVO en un article publicat a *Pedralbes*, 18-II, p. 81-87. Això perquè aquest mateix personatge fou triat pel Consell de Cent, després de la reincorporació de Barcelona a la Monarquia hispànica l'any 1652, en qualitat d'ambaixador extraordinari de Barcelona a la Cort de Felip IV. La filosofia política catalana pactista fou defensada doncs per la mateixa persona tant a París como a Madrid (he escrit sobre l'ambaixada extraordinària de Francesc Puigjaner a Madrid, iniciada el 13 de octubre de 1652, a *Cataluña y el gobierno...*, 1983, p. 51 i seg.).

21. Testimonis d'aquesta intervenció francesa són la discreta arribada, al novembre del 1647, del duc Enric de Guise al regne de Nàpols, revoltat llavors contra el domini espanyol i, després, la seva proclamació el 24.12.1647 com a duc de Nàpols, així com els atacs des de l'any anterior als *presidios* (places fortes) que la Monarquia de Felip IV mantenia dins la península d'Orbitello i a l'illa d'Elba.

22. Sobre la Fronda i la seva important incidència en la capacitat d'acció políticomilitar francesa, remeto el lector a la bibliografia citada en el meu article sobre Don Joan Josep d'Àustria i el Gran Condé, cfr. n. 6, així com als capítols escrits per Paul SONNINO i Lucien BÉLY a Heinz DUCHHARDT (ed.), *Der Westfälischer Friede*, cfr. n. 1, i, sens dubte, a les ja citades obres de referència de Josep Sanabre i Daniel Séré.

Per a la Monarquia catòlica, un actor important, a més del rei Felip IV, va ser l'arxiduc Leopold Guillem d'Àustria,²³ governador aleshores i fins al 1656 dels Països Baixos reals, el qual, des de la tornada del comte de Peñaranda a Madrid (el 18.9.1650), va tenir més oportunitats de desplegar les seves iniciatives en favor de la pau. També representà un paper important el ja esmentat setè duc de l'Infantado, en qualitat d'ambaixador extraordinari de Felip IV a Roma davant del papa.

Per part de França, els protagonistes principals foren el cardenal Mazzarino, la reina vídua Anna (germana de Felip IV i regent de França, durant la minoritat del seu fill Lluís XIV) i el duc Gastó d'Orléans (germà del rei difunt Lluís XIII), el qual va tenir un paper força ambigu respecte als *frondeurs* durant aquest anys crítics. D'altra banda cal també posar de relleu l'actuació, com a mediadors, dels nuncis papals a Madrid i París (Facchinetti i Bagni) i dels ambaixadors de Venècia (Basadonna i Morosini, a les respectives capitals).

Els dossiers estudiats aporten una informació interessant sobre la complexitat d'aquests «jocs» diplomàtics plens d'ambigüitats, duplicitats i secrets, els quals, sobretot des de la perspectiva francesa, són seguits amb detall en l'estudi de Daniel Séré.

El primer document, des del punt de vista cronològic, és una còpia d'una carta de l'arxiduc Leopold Guillem al nunci papal a París, la qual reproduïm íntegrament pel seu interès i brevetat:

Las ocupaciones de la Campaña han dilatado la respuesta de la carta / de V.S. con que he deseado decirle la estimación que hago de lo / q^e V.S. se aplica a encaminar el ajustam^{to} de la Paz entre las dos / Coronas. Deseando lo assi propuse el abocam^{to} del s^{or}. Duque de / Orleans. La forma de la respuesta del s^{or} Duque, introducción, y / concurrencia de Ministros, Miro mas a dilatados preliminares / y congresos que a un abocam^{to}. De que di q[uen]^{ta} al Rey mi señor, / y aprovando (con el deseo grande que tiene de la paz) quanto havia / deseado yo disponer p[ar]^a facilitarla, Me declara ser su R[ea]l intención / q^e en caso de venir a un congreso, sea en la Raya de entrambos / Reynos por la parte de los Pirineos [sic]. Y assi acudiendo V.S. a su / Magd. estoy cierto hallara toda la buena disposición en su Rl / animo que siempre ha mostrado en este Negocio, Y yo con / tribuyre a el con la misma y sinçera intención que he hecho / siempre, aunque se aya querido interpretar mas diferentem^{te}, / con que parece q^e los Ministros de los Señores Medianeros, y el / Mundo reconozcan que en congresos ô en abocam^{tos}. se sollicita / y desea la Paz.²⁴

Com veïem, l'arxiduc reitera la seva voluntat de cercar la pau i expressa la seva decepció per la resposta del duc Gastó d'Orléans a la seva proposta de trobada. Probablement, hi ha una referència implícita a l'entrevista *manquée* de Nanteuil, prevista en principi per al 18 de setembre anterior entre Leopold Guillem i el mateix duc d'Orléans, figura clau de la cort francesa en aquest moment àlgid de contestació interna a Mazzarino, tot i que aquest encara no havia sortit de França.²⁵

En un altre document del mateix dossier tenim la confirmació que les gestions dels mitjancers a París no es limitaven a l'escriptura i tramesa de cartes. Les seves activitats incloïen també entrevistes personals amb els governants francesos. En aquest cas, una vegada tingueren coneixement (per l'arxiduc Leopold Guillem) de la «continuada disposició» de Felip IV «a la Paz», i a celebrar un congrés a la frontera pirenaica, «el dicho Nunçio y embaxador Veneto fueron juntamente a proponer lo contenido en dicha carta [de l'Arxiduc al Nunci a París] al Car[dena]l Macarini [sic, por Maçarini], y habiendo los oído con intervenció del Conde de Brienne primer Secretario de Estado», i després d'una deliberació sobre «el negocio en el Consejo [real]», obtingueren una resposta positiva. Per això, «en conformidad» amb «sus colegas en París», el nunci i l'ambaixador de Venècia a Madrid demanaren («suplican») a Felip IV que «se sirva poner los medios» amb brevetat per aconseguir la pau.²⁶

Els requisits que la cort de Madrid presentava (més aviat, exigia) a la regència de París perquè pogués tenir lloc un congrés de pau fructuós «a los confines de ambos Reinos por la parte de los Perineos [sic]» són explicades en un interessant document del 18 de gener de 1651 (que incloem complet a l'annex) i que anava destinat, directament, als mitjancers italians i al duc de l'Infantado. S'hi precisaven les directrius més genèriques donades per Felip IV al seu ambaixador extraordinari a la cort papal en una carta de la mateixa data en la qual el rei avalava les gestions i actituds de Leopold Guillem. La carta estava escrita amb la finalitat també que s'entengués

23. Leopold Guillem d'Àustria [Leopold Wilhelm von Österreich] (1614-1662) és avui més conegut per la seva faceta de gran patró de l'art que per la seva tasca militar i política. Es pot accedir en línia a la seva biografia publicada a Estrasburg, poc després de la seva mort, per Peter AUBRY en alemany i llatí, (www.digitallibrary.pl/dlibra/).

24. Archivo Histórico Nacional de Madrid (AHNM), sec. *Nobleza*, fons Osuna, caixa 1982, lligall 1982-3(7), f. 1 r.

25. Les circumstàncies d'aquesta entrevista *manquée* són examinades en el cap. III del llibre de Daniel SÉRÉ dedicat a «Les négociations pendant la Fronde» (p. 163-205).

26. Cfr. AHNM, sec. *Nobleza*, fons Osuna, llig. 1982-3(3), f. 1 r. i 1 v. («Copia del Papel o Memorial que dieron a Su Magd. el Nunçio de su Santd. y el Embaxador de Veneçia/ Para remitir al señor Duque del Infantado»). El document no conté datació; tot i així, pel contingut i la ubicació en el dossier, el seu original deu haver estat escrit a les darreries del 1650 o principis del 1651.

la bona voluntat del rei catòlic «*en un negocio tan grande*» i que pogués cooperar a aquest «*Su Santidad*» com a «*Padre común i Príncipe Medianero*».²⁷

Els requisits per a la pau enumerats pel govern de Felip IV en aquella conjuntura favorable per a ell no eren sens dubte fàcils d'admetre per la regència francesa i per Mazzarino. Obligava aquesta que cessés el seu ajut, directe o indirecte, al «*Revelde de Portugal*». Pel que feia a Catalunya, «*el rey Cristianísimo sacara todas sus Armas del Principado de Cataluña, contentándose de que el Rey mi señor se obligue (...) a Perdonar, mantener, y Conservar a los Catalanes en todos sus fueros, Usajes y Privilegios*».²⁸

Aquestes condicions afectaven els territoris que formaven part de la Monarquia de Felip IV abans del començament de la guerra hispanofrancesa. També s'exposen en l'esmentat document altres requisits menys comprensibles des de la perspectiva de la justificació de legitimitat patrimonial i més vinculats al concepte de *reputación* o prestigi (un dels *leit-motifs* de la visió del món de Felip IV i el seu entorn immediat). Inclouen la salvaguarda dels drets del duc (Carles IV) de Lorena (aliat de Felip IV) i la presència en el futur congrés de pau d'un representant dels prínceps (apressats per Mazzarino) i d'altres destacats *frondeurs*.

En llegir aquest document, hom té la impressió que, en el moment en què la Monarquia espanyola fruí d'una posició avantatjada sobre França, va voler tensar massa la corda en les seves exigències per aconseguir la pau.²⁹ Finalment, deuriem semblar més fàcilment assumibles els requisits sobre alguns tràmits necessaris i previs a una celebració del desitjat congrés de pau.

Les cartes adreçades per Felip IV al duc de l'Infantado el 28 de febrer, el 3 d'abril i el 15 de maig d'aquell mateix any (1651) giren al voltant de com aquest estava fent front a Roma als recels que despertaven en el papa algunes informacions, més o menys fundades, que li havien fet arribar els francesos. Aquestes feien referència a una mediació d'«Holanda» (els Països Baixos del Nord) en les negociacions de pau (la primera i la tercera carta) i a la creació d'una aliança («Lliga») de prínceps italians, de la qual formaria part la Monarquia catòlica (la segona). Desenvoluparé aquí només la qüestió de la mediació holandesa, per la seva importància major, ja que en relació amb el papa, comportava unes connotacions confessionals problemàtiques, que anaven més enllà de les pures combinacions politicodiplomàtiques entre sobirans catòlics per mantenir un equilibri.

Una constatació que s'imposa des de la perspectiva de la Monarquia catòlica és que l'any 1651, en les negociacions discontinües i indirectes per aconseguir la pau hispanofrancesa, el triangle decisiu Madrid-Brusel·les-Roma s'ha vist ampliat. Ara, després de la pau de Münster amb «Holanda», el triangle ha esdevingut un quadrilàter i, en certa mesura, el nou punt clau és l'Haia. Precisament en aquesta ciutat es trobava, en qualitat de primer ambaixador de Felip IV davant dels Països Baixos del Nord, un gran diplomàtic, nascut al Franc Comtat, Antoine Brun, qui havia tingut ja un paper molt destacat a les negociacions de Münster, i el qual es menciona en diverses ocasions a la documentació que comentem.³⁰

Hagués sortit o no dels holandesos la idea de fer de mitjancers entre França i Espanya, el que testifiquen les mateixes paraules de la carta de Felip IV del 15 de maig al duc de l'Infantado és que «*[los] holandeses piden (Instados de franceses) respuesta cathgorica sobre si acepto, o no, su propuesta de mediación*».³¹ Era una situació difícil, ja que el rei catòlic (per una carta prèvia del seu ambaixador a Roma) coneixia les reticències que la mediació dels calvinistes holandesos provocava al papa Inocenci X. Per això, la resposta de Felip IV és a la vegada ambigua i justificativa, ja que es reserva aquest dret en defensa de la Monarquia i de «*la Iglesia Católica cuyo unico apoyo consiste en mis armas*». Al mateix temps, el rei catòlic té molt d'interès en què l'Infantado assegurés al papa tant la reverència i estima que té per la «*Sede Apostólica, y mas en tiempos que la rije Su muy*

27. AHNM, Nobleza, Osuna, 1982-3, f. 1r.

28. AHNM, Nobleza, Osuna, 1982-3(5), f. 1v. 2r. Hauríem d'entendre aquí el terme «Principat de Catalunya» en la seva literalitat, prescindint doncs dels comtats del Rosselló i la Cerdanya? Per la dinàmica anterior de les negociacions i la situació militar del moment (amb les tropes francocatalanes controlant el Rosselló i encara la majoria del Principat), la resposta més coherent hauria de ser afirmativa. D'altra banda, els termes amb què Felip IV es compromet a mantenir el sistema constitucional de Catalunya difícilment són compatibles amb la percepció d'una gran part dels governants catalans que la seva ruptura amb la cort de Madrid havia estat legítima, si més no en el seu origen. Des d'una perspectiva pactista es podria considerar també que la nova jura dels furs de Catalunya per Felip IV a Lleida realitzada l'any 1644 havia significat una recomposició del pacte trencat en la crisi de 1640-41.

29. La complexa crisi interna de la Fronda va debilitar molt la capacitat d'acció de França a Catalunya al llarg dels anys 1649, 1650 i 1651, així com el fervor dels partidaris de la flor de llis i el crèdit de la cort francesa a Barcelona. Un símptoma ben expressiu al respecte és que el Consell de Cent (govern municipal de Barcelona) va negar el 23 de gener de 1651 a Pierre de Marca, l'home fort de París a Catalunya fins aleshores, el préstec que aquest havia sol·licitat a la ciutat per pagar els soldats. Marca abandonà Catalunya el 6 de juny d'aquell any. Sobre la interrelació entre la Fronda francesa i la crítica situació interna a Catalunya, agreujada per la pesta des del 1650, cfr. Josep SANABRE, *La acción...*, p. 429-501.

30. Sobre les relacions hispanoholandeses abans i després de la Pau de Münster, vegeu els llibres de J. ISRAEL, Jonathan I, *Conflicts of Empires-Spain, the Low Countries and the Struggle for World Supremacy, 1585-1713*, Londres: Hambledon, 1997, i Manuel HERRERO SÁNCHEZ, *El acercamiento hispano-neerlandés (1648-1678)*, Madrid: C.S.I.C., 2000, així com els articles recopilats a Hugo DE SCHEPPER (ed.), *La paz de Münster...*, especialment els de Carlos MARTÍNEZ SHAW i de Paul VAN PETEGHEM.

31. AHNM, Nobleza, Osuna, 1982-3(14),b (carta desxifrada), f. 1v.

santa persona», com que si el rei arribava a acceptar l'oferta holandesa «*esto no sera sin dejar salba y entera a su Santidad y Republica de Venecia la mediación*». ³² És així que veiem que la Corona espanyola procura conciliar opcions confessionals amb un pragmatisme proper a la raó d'estat. ³³

Finalment, com sabem, aquesta mediació holandesa no va arribar a ser un factor gaire rellevant en les negociacions per silenciar les armes. En tot cas, l'actitud espanyola envers aquesta possibilitat (revelada per la documentació exposada) és una mostra més de les ziga-zagues i del joc a múltiples bandes que es va dur a la pràctica en el camí cap a l'elusiva pau.

Aquest joc a diverses bandes de la Monarquia europea del sud es va manifestar també amb referència a les parts que s'enfrontaven en aquell moment a la Fronda. Si, d'una banda, Antonio Pimentel, amb el consentiment de la cort espanyola, cultivava i procurava apropar-se a Mazzarino quan aquest es dirigia al març del 1651 cap al seu exili en l'electorat de Colònia tot travessant territoris de Felip IV, de l'altra, el rei catòlic continuava emparant el partit dels prínceps que havia obligat el cardenal a exiliar-se i, a finals d'any, fins i tot formalitzaria un tractat secret amb el Gran Condé.

Les «trataciones» ulteriors i preliminars als encontres del Bidasoa el 1659

És ben conegut que els conflictes interns francesos de la Fronda, atíats des de Madrid de manera similar a com París havia intervingut en la crisi revolucionària viscuda el 1640 per la Monarquia Hispànica, van donar un avantatge transitori a aquesta sobre el Regne de França, ambdós atrapats per una pugna llarga i agònica en diversos territoris de cruïlla. Així, Barcelona, Casale, Dunquerque van ser fites ben expressives d'aquest avantatge el 1652. De tota manera, un cop acabada la Fronda el 1653 es feren paleses un altre cop l'esgotament de la Monarquia de Felip IV i la superioritat militar francesa, sobretot des que Mazzarino va aconseguir l'aliança amb l'Anglaterra de Cromwell l'any 1655. Tanmateix, ni un ni l'altre contendent no havien aconseguit prevaler totalment sobre l'adversari i, en ambdós casos, el clamor per la pau es començava a fer urgent. Ara, Mazzarino confiava en fer valer una nova carta en els plans de pau: el matrimoni entre Maria Teresa, filla de Felip IV, amb el jove rei de França (Lluís XIV), nebot del rei espanyol. Seria «*la paix par la Reine*». ³⁴

El 1656, amb les negociacions que va dur a terme Hugues de Lyonne a Madrid, per encàrrec de Mazzarino, es va estar a punt d'aconseguir la pau. Unes negociacions, però, en les quals ja quedava establert que els Pirineus serien la frontera entre França i Espanya i en les quals la Cort espanyola es mostrava disposada a acceptar, encara que a disgust, la pretensió francesa que, a més a més del Rosselló, el Conflent i el Capcir quedessin sota la sobirania de França. El Consell d'Aragó no va presentar a Madrid objeccions clares al respecte. No obstant això, sembla que les grans garanties exigides per Felip IV respecte al príncep de Condé van ser un del motius més importants que van fer descarrilar aquest acord de pau. ³⁵

L'any 1659, després de la derrota de les Dunes, la necessitat de la pau era ja un clamor tan general i fort a la Monarquia Hispànica (segons ha posat de relleu, entre d'altres, Antonio Domínguez Ortíz) ³⁶ que la presa de posició de la cort espanyola per assolir-la, especialment per part del mateix Felip IV i del duc de Mediana de las Torres, van facilitar les noves negociacions secretes esdevingudes, aquest cop a París, entre Mazzarino i don Antonio Pimentel (gener-juny del 1659).

El llarg article del marquès de Sotillo a *Hispania*, ja un clàssic en el seu gènere, va descriure amb força detall aquestes negociacions que es van dur a terme a París entre Don Antonio Pimentel, sota les instruccions de Don Luis de Haro, i el cardenal Mazzarino. ³⁷ Els acords als quals van arribar serien el tractat preliminar de París que es va acabar de polir i es va posar en escena a les pomposes trobades de l'anomenada illa de *los Faisanes* al Bidasoa (d'agost a novembre del 1659) entre els dos *validos* o primers ministres (el mateix Mazzarino i el refe-

32. Ibidem, f. 2r i v.

33. Per a la Cort de Felip IV va constituir un problema similar el (possible) reconeixement del règim republicà i «herètic» encapçalat per Cromwell a Anglaterra després del 1649. Sobre el pes de la «necessitat» per a la conservació de la Monarquia en les decisions de Felip IV, en relació dialèctica amb les motivacions confessionals, vegeu Ib Mark SCHUMACHER, *Vostellungen, Wahrnehmungen und Dekmuster Philipps IV. Von Spanien im Kontext der Aussenpolitik der Spanischen Monarchie, 1643-1665*, Barcelona – Berlín: Publidisa, 2006, p. 282-292.

34. Cfr. Daniel SÉRÉ, *La paix...*, 186 i seg. Hi queda constància que, fins i tot durant el seu exili a Brühl, Mazzarino continuà tenint un paper important en la política exterior francesa.

35. Cánovas del Castillo atribueix, en canvi, més importància a la disconformitat de Felip IV a atorgar a la seva filla Maria Teresa en matrimoni amb el rei de França, quan la Corona d'Espanya no tenia successor. Cfr. Josep SANABRE, *El tractat...*, p. 31. Per a una reconsideració recent de la responsabilitat del fracàs de les negociacions i de la diferència entre aquestes i les trobades informals anteriors, cfr. Daniel SÉRÉ, *La paix...*, p. 274-276.

36. Antonio DOMÍNGUEZ ORTIZ, «España ante la paz de los Pirineos» (1a. ed., 1959), a *Crisis y decadencia de la España de los Austrias*, Barcelona: Ariel, 1989.

37. Marquès de SALTILLO, «Don Antonio Pimentel y de Prado y la paz de los de los Pirineos», a *Hispania*, 7 (27), p. 21-124. En aquest article m'ha interessat especialment la relació dels instruments diplomàtics amb què Luis de Haro va acudir a les trobades de les illes dels Faisans: un bon nombre de tractats hispanofrancesos des de finals del segle XV però també els acords de Münster.

rit Luis de Haro). Unes trobades que són molt més celebrades i conegudes també per les magistrals representacions plàstiques que originaren a fi de commemorar la pau i el solemne acord de casament entre Maria Teresa d'Àustria (filla de Felip IV) i el jove rei de França (Lluís XIV).³⁸ Els acords de pau sotasignats al Bidasoa, tot i que abasten una multitud de qüestions, han acabat sent coneguts com el Tractat dels Pirineus perquè s'establí la delimitació (gens senzilla) d'aquesta serralada com la nova frontera entre el regne de França i el d'Espanya i això implicava, per tant, la divisió de Catalunya entre dos estats.³⁹

Pel que fa referència a Catalunya, coneixem pels treballs de Sanabre, Reglà i d'altres més recents, els comprensibles sentiments de tristor que la divisió de Catalunya segellada al Bidasoa va causar, un xic alleugerada per la fi del flagell de la guerra. Perquè la pau en si era una bona notícia. I, donades les circumstàncies de Barcelona, no és gens estrany que en assabentar-se'n oficialment, els diputats de la Generalitat, segons ens informa el seu corresponent Dietari, «a tres hores de la tarda, ses senyories consistorialment, ab los verguers y masses devant, acompanyats de molts oficials de la present casa y General [sortiren o anaren], a besar las mans a sa excel·lència [el virrei marquès de Mortara] y donar-li la norabona de la felís nova del ajustament de les paus entre Espanya y França».⁴⁰

D'altra banda, quan es va conèixer el text del tractat, el Consell de Cent de Barcelona designà Pere Montaner i Solanell perquè anés a la Cort de Felip IV com a ambaixador extraordinari, amb un doble objectiu: donar-li l'enhorabona per la pau i demanar-li que, atenent l'article 55 del tractat, restituís a Barcelona l'estatus polític anterior al 1640.⁴¹

A tall de conclusió

A les pàgines precedents he revisat i ampliat investigacions anteriors sobre com es va gestar el tractat preliminar que portà a la Pau dels Pirineus, analitzant algunes aportacions bibliogràfiques posteriors al 1998 i tenint en compte les informacions que apareixen a la correspondència de Felip IV amb el seu ambaixador extraordinari a Roma (el VII duc de l'Infantado) entre el 1650 i el 1651.

Les dades que ens ofereix el citat intercanvi epistolar confirmen i precisen algunes idees directrius de la recent monografia de D. Séré. Una d'elles, que havíem apuntat també nosaltres, fa referència a la inextricable relació entre guerra i pau durant el conflicte de 35 anys entre les corones d'Espanya i França. Les dades subratllen també la importància que els mitjancers italians (els nuncis i els ambaixadors de Venècia) tingueren en el manteniment d'una via de diàleg entre Madrid i París, fins i tot en les etapes de confrontació més arrogant per l'un o l'altre costat.

Una altra de les idees que es desprèn del nostre treball, confluint amb l'obra recent de Daniel Séré, és que el tractat del 1659 només pot ser comprès correctament des d'una perspectiva que tingui en compte la continuïtat d'unes negociacions i d'uns hàbits diplomàtics (derivats d'una cultura política comuna) en els quals el tractat s'emmarca.

En el lent i tortuós camí cap a la Pau dels Pirineus, les decisions que havien de prendre's sobre Catalunya van esdevenir una qüestió candent en un doble aspecte: respecte a com configurar la sobirania d'una (o ambdues) corones sobre Catalunya i respecte a com reconèixer (i salvaguardar, en major o menor mesura) les aspiracions de les institucions de govern catalanes (sobretot el Consell de Cent de Barcelona i la Diputació General de Catalunya) de mantenir la unitat del territori i del seu sistema constitucional anterior al 1640.

Amb aquest treball, he procurat aportar algunes dades noves, informacions per a ulteriors investigacions i reflexions per a un debat que té implícitament, també, unes dimensions de present. Aquestes es refereixen, com el subtítol del col·loqui suggereix, a si estan (o haurien d'estar) en procés de remodelació les fronteres estatals de l'Europa occidental. Sota el meu punt de vista, és més desitjable i menys problemàtic centrar els esforços a fer dels espais fronterers (com Catalunya) un lloc de trobada i convivència multicultural, abans que a modificar un sistema fronterer que ja es troba molt consolidat políticament i històricament, tot i que molt diluït sociològicament en un espai comú europeu.

Aquesta és una opinió personal, amb la qual potser altres discreparan legítimament. En tot cas, el més important és reforçar la nostra convicció que el futur de Catalunya en concret (sigui al nord o al sud dels Pirineus),

38. Abans de la coneguda representació pictòrica coetània de Velázquez, hi havia ja una tradició de relats visuals de cerimònies derivades d'acords matrimonials. Així, Cfr. María José DEL RÍO BARREDO, «Imágenes para una ceremonia de frontera. El intercambio de las princesas entre las cortes de Francia y España en 1615», a Joan Lluís PALOS i Diana CARRIÓ-INVERNIZZI (dirs.), *La historia imaginada. Construcciones visuales del pasado en la Edad Moderna*, Madrid: F. Viiaverde / Centro de Estudios Europa Hispánica, 208, p. 153-182.

39. A Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña...*, 1983, p. 140-145. Vaig resumir el procés, les estipulacions sobre Catalunya i valoracions d'aquest tractat de pau, així com les negociacions posteriors per acordar la delimitació exacta de la frontera pirenaica, estudiades ja per Joan REGLÀ (en un article publicat a *Hispania*, 42, p. 101-166). Més endavant, la frontera pirinenca i la seva relació amb la/les identitat/s ha estat estudiada per diversos autors, entre els quals podem citar Òscar Jané i Peter Sahlins, que col·laboren en aquesta obra.

40. *Dietari de la Generalitat de Catalunya*, v. 7 (*Anys 1656 a 1674*), Barcelona, 2002, p. 105.

41. Sobre aquest tema, es pot veure el meu treball «Los intentos de Barcelona en 1660-1661 de recuperar su status constitucional anterior a 1640», a *Mayurqa*, 15, p. 39-52 o Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Cataluña...*, 1983, p. 145-154.

o del conjunt d'Espanya o França, ha de decidir-se en un clima de diàleg franc i amb exclusió de violència. Precisament pot confirmar-nos en aquesta convicció, àmpliament compartida, l'experiència –recoreguda en aquestes pàgines– que la pau per posar fi a un conflicte armat, com l'hispanofrancès del 1635 al 1659, és un treball laboriós i exigeix paciència perquè la guerra és més fàcil d'iniciar que de finir i perquè les cicatrius mentals d'una guerra perduren per molt de temps.

Justament per això, promoure una cultura de la pau, que vol dir escoltar les raons dels diversos «altres», és responsabilitat nostra com a ciutadans i com a historiadors. Perquè una manera de promoure aquesta cultura de la pau és acostant diferències en la valoració del passat, unes diferències que sempre existiran, atès que resulten de la retrospecció (en part inconscient) de les nostres vivències i dels nostres horitzons d'espera plurals. En relació amb la intricada, lenta i discutible Pau dels Pirineus, en els dies del col·loqui commemoratiu del 350è aniversari (a Barcelona i Perpinyà), del juny del 2009, hem vist que poden aprendre molt els uns dels altres. Espero haver contribuït també a aquesta tasca de diàleg obert sobre el futur a través d'una més matisada comprensió de la complexitat del passat.

Annex

Transcripció d'una carta de Felip IV al duc de l'Infantado, de 28.01.1651, en què li dóna directrius sobre les iniciatives per aconseguir una pau entre Espanya i França presentades pels mitjancers de la Santa Seu i de Venècia.

[Archivo Histórico Nacional de Madrid, secció *Nobleza* (Toledo), fons *Osuna*, caixa 1982, dossier 3: lligall 1982-3]

Fol. 1 r. «+ / El Rey / Duque del Infantado Primo, Gentilhombre de mi Camara / y mi Embajador extraordinario en Roma. El Nunçio de / Su Santidad, y el Embajador de Veneçia residentes en mi Corte / (como Ministros de los Prínçipes Medianeros â la Trataçion / de la Paz entre mi Corona, i la de França) me dieron el / Memorial, de que aqui va copia, Proponiendo un Congreso / â los confines de ambos Reinos por la parte de los Perineos [sic]. / En cuya razon les he hecho responder, lo que contiene otro Papel, / de que tambien se os embia copia. Declarando de nuevo (como / diversas vezes se ha hecho) la buena disposiçion de mi R[ea]l. animo / para asentar una firme i segura Paz â comun benefiçio de la / Christiandad, y para descanso particular de los Subditos de / amb[os] Dominios, Mostrando los requisitos, que deven preçeder / para que estas diligençias no sean vanas, y mas de apariençias / exteriores, con que engañar â los mal Informados, que con sinçera / Intençion de llegar al saludable fin, que de todos los buenos se / desea. Ha me pareçido conveniente, embiaros notiçia / de lo que pasa en esta materia, y del estado que oy tiene, / para que representando lo â su Beatitud (como os lo encargo) / y procurando, se entienda en essa Corte mi buena voluntad / en un negoçio tan grande, y de cuyo encaminamiento / ô desvio, reçivira la christiandad el benefiçio, ô daño, que se / deja considerar, sepa Su Santidad, y todo el Mundo, //»

Fol. 1 v. «que nunca de mi parte se falta en medio alguno, de quantos / pudieren ser razonables, i executivos â un fin tan loable, y / que todos deven procurar, como yo lo hago, en continuacion / de lo que siempre se ha dado â entender, y respondido de mi / parte â quanto se me ha propuesto, desde que se dio prinçipio / â la Trataçion, y que en conformidad desto pueda Su Santidad / coòperar como Padre comun i Prinçipe / Medianero, y como / yo sè, que es su Santa Intençion enderezada al Sosiego uni- / versal, y bien de la Iglesia. Del Pardo a 28. de Enero de 1651.. / Io El Rey [firmado y rubricado de su mano] / [abajo del folio, a la derecha:] Pedro Coloma [firmado y rubricado] [a continuacion, a la izquierda del folio: **Dupp[lica]do**]»

Transcripció de la còpia del document que, per ordre de Felip IV, fou escrit a la cort de Madrid, el 18 de gener de 1651, per al nunci del papa i l'ambaixador de Venècia a l'esmentada cort, a fi de ser transmès també al duc de l'Infantado.

[Archivo Histórico Nacional de Madrid, secció *Nobleza* (Toledo), fons *Osuna*, caixa 1982, dossier 3: lligall 1982-3]

Leg 1982-3⁵ Fol. 1 r. «+ / Ill[ustrisi].mo y⁴² R[everendis].mo S[eñ].or y Ex.mo S.or / Haviendo visto el Rey mi s.or el papel que V.S[eñoria].I[lustrisima]. / y V.E[xçelencia]. le han dado, con la adjunta copia de carta / del señor Archi Duque, para el ss.or Nunçio de Paris / se ha servido de mandarme responder a V.S.I. / y a VE, que lo que escribe el S.or Archi Duque / es muy conforme a la R.I intençion que Su Magd. / ha tenido y tiene en dessear la paz, y todos los me- / dios proporcionados para conseguir este fin, en que / Su Magd. ha hecho todo lo posible, desde que / se dio prinçipio â la Trataçion, por quantos Medios / justos se han ofreçido, sin escusar ninguno, como es / notorio, sin otra mira que el mayor serviçio de / Nuestro Señor, bien, consuelo, y descanso de los Subdi- / tos de ambas Coronas, Y por estas consideraciones / sintio mucho Su Magd. saver que de parte del / Señor Duque de Orleans, se reusare el prompto / avocamiento con que convido a Su Alt[ez].^a el S.r / Archi Duque, pareçiendole a Su Magd. que aquel / huviera sido el camino para llegar mas apriesa / â la buena Conclusion que todo el Mundo / deviera prometerse de la Junta de Prinçipes tan //»

Fol. 1 v. «grandes, y por tantas razones, interessados en el / bien, i reposo de la Christiandad, y descanso de los / Subditos y dominios de ambas Coronas. Con este / mismo dictamen, ha desseado, y dessea Su Magg / que qualquiera Congreso que se Juntare, disponga / y asegure la prompta efectuaçion de la Paz, sin / que pueda servir a ningun otro fin, Y teniendo / presente Su Magd. la declaraçion, y protestaçion / que de parte del s.or Cardenal Mazarini, hizo al / Señor Conde de Peñaranda el Secretario Leone en / Cambray, en quanto â los intereses del

42. En aquestes cartes, les 'y', excepte la 'Y' majúscula, tenen un accent circumflex, que no reproduïxo.

sor. Duque / de Lorena, De Portugal, y de Cataluña, tiene por / neçessa^o. su Magd. que antes de formar qualquiera / Congreso, preçeda el dejarse entender el sor. Rey Chris- / tianissimo, ô con los Señores Medianeros desta Negoçia / çion, ô con la Persona que pareçiere mas a proposito / segun se ha platicado en otros Tratados semejantes / de que en todo caso se dara satisfacçion al Señor / Duque de Lorena, con que Su Alt.a quede con- / tento, que el Señor Rey Christianissimo sera / Amigo de los Amigos, y Enemigo de los Enemigos / del Rey mi señor, obligandose â no obligar directa / ô indirecta mente al Revelde de Portugal, y que //»

Fol. 2 r. «sacara todas sus Armas del Prinçipado de Catalu- / ña, contentadose de que el Rey mi sor. se / obli- gue, a Instancia y por contemplaçion del sor. / Rey su sobrino, â Perdonar mantener, y Con / servar a los Catalanes en todos sus fueros, Usa- / ges y Privilegios, que es lo mismo que el año / passado se dixo, y se dio a entender en nom[br]e. / del Rey mi señor, todas las vezes que se ofrecio / el tratar desta materia. Y para caminar con / entera sinçeridad en este negoçio, tambien ha / pareçido deçir a V.S.I. y a V.E. que en / qualquier Congreso que se hu- viere de formar / ha de poder asistir libremente Persona ex- / pressa imbiada de parte del Sor. Duque de / Lorena, cuya alianza, y intereses, antepone / y ha antepuesto siempre Su Magd. segun / su Rl. Grandeza, y obligaçion

«Asimismo ha de asistir Persona de parte de los / Señores Prinçipes Presos, y de mi s.ra la Duquesa / de Longueville [sic], y sor. Marischal de Turena / cuya Protection ha admitido Su Magd. pareçiendole / muy digna de su R.l Patroçinio +?»

Fol. 2 v. «En todo lo demas que mira a la forma i Çeremonias / del Congreso, se esta de acuerdo, y quando de p[ar]te. / de V.S.I. y de VE. se hiçiere constar a Su Magd / del ajustamto. de los puntos que aqui se advierten / aun que sea en declaraçion secreta i reservada / â solo los Señores Medianeros, se podra caminar / sin ora de di- lacion al Señalamto. de Personas / y de lugar i tiempo para este Congreso, y deve / esperar Su Magd. que si de parte de la Regençia / del sor. Rey Christianmo. su Sobrino, se camina / con tam buen animo como se da â en- tender, en / orden â la Conclusion de la Paz, No habra difi- / cultad en confiar â los Señores Medianeros la / declaraçion que se pide, por que ademas de / su notoria Justificaçion, y de ser (como son) / estos puntos, de Calidad que Su magd. Jamas / podra haçer Paz que sea firme y segura / sin tener en todos ellos, la satisfacçion que pre- / tende esforzado Su Magd. â asegurarse dellas / antecedente mente, Lo primero por la contraria / declaraçion que se hizo de parte del sor. Cardenal / al sor. Conde de peñaranda, y lo segundo por //»

Fol. 3 r. «el Decoro y conveniençia de la misma Trataçion, pues saven todos los que son medianamente / Informados que no quiso el Rey Enrrique [sic] I.^o entrar a tratar, ni señalar lugar ni Personas / para el Congreso que se Junto en Berbins, / sin que antecedente mente le fuese asegurado / por el Señor Cardenal legado, que de parte / del Rey mi sor. Phelipe 2.º le serian restituidad / todas las Plazas que durante la Guerra, havian / ocupado las Armas de Su Magd. y no ês de / presumir, que siendo la demanda del Rey mi s.or / tanto mas moderada, reu- se la Regençia del sor. / Rey Christianissimo fiar de los Señores Media- / neros lo que en aquella Trataçion se fia- va / al Padre Calatagirona

«Y por que Su Magd. tiene preçisa neçessd. de hallarse / Informado para la misma Trataçion del Estado / de las cosas del Pays Vajo, y del pareçer del Señor Duque de Lorereña. [sic] del Señor / Archi Duque. y de otros Amigos, y aliados / de su Magd. tiene por preçisa m[en]te. neçessario //»

Fol. 3 v. «que el primer paso, sea franquear la Françia / la Livertad de los Correos para aquellas Provinçias / y para todas las de Europa, reconociendo Su Magd / la obligaçion preçisa, de yr dando quenta / distinta mente, de todas las propuestas, respuestas / y resoluçiones, a Su Santd. y a la Serma. Republica / de Veneçia, ccomo medianeros deste Negoçio. / Dios gde. a V.S.I. y a V.E. [rubricado a continuaci3n de la E]».

Fol. 4 r. En blanco.

Fol. 4 v. «+ / Copia de Papel que de orden de Su M.d se escrivio / a los ss.res Nunçio de Su santd. y Embaxor. de Veneçia / en esta Corte. En M.d a 18 [sic] de enero de 1651. / Para remitir al sor. Duq^e / del Infantado.»